

Любов Боярська,
к. філол. н., доц. (Київ)

«БО ЩЕ РОБЛЮ, БО ЩЕ ЖИВУ, БО ЩЕ БОРЮСЬ. ЩЕ, ЩЕ І ЩЕ...»: ПРОФЕСОР ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ ЯРЕМЕНКО

*Куди ж нам тулитися,
як не до Слова?
І. Драч.*

Працювати на факультет журналістики Василь Васильович Яременко прийшов у 1968 р., маючи за плечима, з одного боку, блискучу та перспективну київську кар'єру уже відомого видавця й науковця, а з іншого – непросте становище симпатика і учасника інтелектуально-культурного опору – руху шістдесятників. Кар'єра складалася справді блискуче і була, слід сказати, цілком справедливою і заслуженою компенсацією за той довгий і важкий шлях В. Яременка до столичного вишу, на якому – і арешт батька, і напівсирітська доля, і непосильна дитяча праця (бо війна не зважає, що тобі всього лише 12), і щоденні 18 км до Великосорочинського педучилища, і робота вчителем, і 6 років в армії (брав участь у війні з Кореєю, горів у літаку, був поранений і трохи не осліп, посивів у 22 роки), після демобілізації – робота вихователем у спецдитбудинку, директор якого (соратник і наступник знаменитого А. Макаренка) відправив його здобувати нарешті вищу освіту. Студентом Василь Яременко стає після всіх цих життєвих перипетій у віці 25 років, коли більшість людей (благополучнішої, ніж він, долі) університети уже закінчують, а найпроворніші встигають навіть захистити кандидатські дисертації.

Поступово все почало складатися так, як воно і належить посправедливості. Вступає В. Яременко до педінституту у знаменний рік ХХ з'їзду партії, де було засуджено культ особи Сталіна. Починалася нова політична епоха. І перспективи суспільні та особисті були світлі і багатообіцяючі. По-перше, пощастило вчитися у найкращих філологів того часу: «У 50-х роках кадри вчених-філологів у педінституті були незмірно потужніші, ніж в університеті: П. К. Волинський, Ю. С. Кобилецький, Ф. С. Грім, М. Я. Жовтобрюх, Б. М. Кулик, професори Медушевський, Войтенко, Карлов, Крук. Таких імен

© Боярська Л., 2014

не мав університет Шевченка, він був уже «очищений від професури «з націоналістичним душком», і їх переводили до закладу на ранг нижчого за університет – в педінститут ім. Горького» [8, 6].

По-друге, доля була прихильною, як буває вона прихильною до молодих відчайдушів. І, очевидно, з огляду на те, що знайшла людина нарешті свій шлях до «сродної праці» і докладає титанічних зусиль (тут можна згадати і започатковану тоді звичку читати не менше, ніж 500! сторінок у день, і вивчення та вдосконалення паралельно кількох мов – словацької, німецької, старослов'янської та ін.) для опанування нової професії, плоди тієї «сродної праці» дуже скоро стають не лише сподіваними, а й видимими. На талановитого студента звертають увагу викладачі-літературознавці, насамперед, П. Волинський, Ю. Кобилецький, І. Пільгук.

В. Яременко згадує: «В інституті зблизився з професором Пільгуком Іваном Івановичем. Битий історією і комуністичною системою, він читав обережні лекції. Постанова ЦК КПУ про «Нариси з історії української літератури» ідеологічною голоблею пройшлася і по ньому. Мусив відразу писати, що після постанови партії «класики заговорили до нас по-новому». Він запрошував мене після лекцій прогулюватися вулицями Києва. То були незабутні прогулянки. Я довідувався, де денікінськими багнетами був прикінчений Василь Чумак, де жив Антонович, Заньковецька, Лисенко, Грушевський, де на Безаківській була книгарня «Киевской старины» і хто в ній збирався. А згодом розповідав, що в червоному козацтві В. Примакова очолював 19-річним розвідку, тричі переходив денікінський фронт, щоб об'єднати розрізнених отаманів у єдине військо України. На його руках помирав смертельно поранений отаман Зелений. Згодом бував у професора Пільгука вдома, позичав книги, але прочитував Київ і його людей» [8, 6].

І ось – перший заслужений успіх: диплом з відзнакою і зразу ж вступ до аспірантури (1961). Готується до захисту дисертації про творчість Б. Грінченка. Готується до видання і книжка творів Б. Грінченка, якого ще зовсім недавно «Радянська енциклопедія» називала «реакційним українським письменником» і «буржуазним націоналістом» [8, 294]. «Ще у 1961 році аспіранта Василя Яременка залучив через професора І. Пільгука до підготовки двотомника творів Бориса Грінченка ...Максим Тадейович Рильський... У грудні 1963 року на вечорі з нагоди 100-літнього ювілею Бориса Грінченка обидва – і Максим Рильський, й Іван Пільгук – високо оцінили наукову працю й ентузіазм аспіранта Яременка», – наголошує О. Сліпушко, авторка книжки «Подвижник національної ідеї» [7, 9].

В. Яременко згадував: «Із Максимом Рильським ми заприятелювалися 1963 року, коли я готував до друку двотомник Бориса Грінченка. Грінченко – перший, з кого почалася реабілітація письменників. Процес ішов важко. Рильський писав заяви до ЦК, статті в «Радянському літературознавстві» друкував. І таки добився свого. Білецький, який свого часу Грінченка знищував, потім його і реабілітував» [12, 50]. Двотомник Б. Грінченка було видано під егідою АН УРСР, а ім'я аспіранта Яременка (упорядника і автора приміток) стояло поруч з ім'ям професора І. Пільгука. І це стане початком його величезної подвижницької роботи: повернення в літературу незаслужено репресованих, «невинно убієнних», зацькованих, замовчуваних.

Молодий науковець – у гущі літературного життя. Зав'язується широчезне коло знайомств у гуманітарній сфері. Дружні стосунки з багатьма з тих, з ким тоді потоваришував, Василь Васильович зберіг на все життя. «Разом із Н. Коваленко, О. Федосенком, В. Недільком Василь Яременко започаткував серію «Шкільна бібліотека», на яку спрагло чекала українська школа. Перша книжка у цій серії – твори Івана Котляревського – вийшла з блискучою передмовою Василя Яременка» [7, 9]. Ті книжки бачив і читав, мабуть, кожен український учень. Серія ця існує і нині, і, незважаючи на не завжди сприятливі часи та обставини, доповнюється і розвивається.

А ще вдало склалася тісна співпраця з республіканськими (всеукраїнськими) видавництвами «Молодь» (видавництво ЦК ВЛКСМУ), «Радянський письменник», «Веселка». У них видано до десятка книжок, упорядником яких, автором передмов та приміток був В. Яременко. Це, зокрема, видання творів В. Стефаніка, поезій Б. Грінченка, прози А. Головка, М. Стельмаха, драматургії М. Куліша, творів Г. Сковороди. А ще було чимало статей, надрукованих у 1963–1968 рр. у журналах «Україна» (статті «Григорій Сковорода», «Іван Котляревський», «Марко Вовчок», «Панас Мирний», «Михайло Старицький»), «Українська мова і література в школі» (стаття «Борис Грінченко»). І навіть є закордонна публікація – стаття, присвячена сторіччю від дня народження Б. Грінченка, надрукована у журналі «Дружно вперед» у Пряшеві (Чехословаччина). (дет. див. «Список головних наукових праць професора Василя Яременка» [7, 91–95]. І все це – всього за якихось 5–6 років (аспірантура і два роки роботи асистентом в педінституті)! Дослідницький і науковий діапазон В.В. Яременка, його неймовірна працездатність справді вражають.

А ще: поет-академік М. Рильський хоче виступити офіційним опонентом на захисті дисертації. По-товариськи ставиться В. Сосю-

ра: «Приятелював із Володимиром Сосюрою. Якось пішов запрошувати його на зустріч зі студентами. Розговорилися біля його робочого столу. «Я вам, Василю, – каже, – зараз таке покажу. Нікому ще не показував». Довго порпався в глибокій шухляді, аж ось дістає загорнутий у шмату срібний кишеньковий годинник. «Читайте». Під кришкою вигравірувано: «Культбійцеві Володзьці Сосюрі – Нестор Махно». Виявляється, Сосюра і там був. Цей подарунок – за взяття Перекопу. Згодом я усіх наближених до Сосюри розпитував, яка ж доля того годинника, це ж реліквія. Ніхто не знає», – розповідає в інтерв'ю журналу «Країна» В. Яременко [12, 51].

Один із найпопулярніших і найтитолованіших письменників М. Стельмах симпатизує і пропонує стати офіційним біографом [12, 50]. Коли ж Яременко був змушений піти з педінституту (про причини – трохи згодом), доля і тут була прихильною. М. Стельмах звернувся до тодішнього проректора КДУ ім. Т. Г. Шевченка, й із червня 1966 р. В. Яременко – завідувач педагогічною практикою в університеті, далі – старший викладач кафедри педагогіки вищої та середньої школи, помічник проректора. Кар'єра триває, хай і в ідеологічно вихолощеному, але значно престижнішому й перспективнішому виші. Нарешті, у 1968 р. (у цей час переходить на роботу в ЦК КПУ завкафедри П. Федченко і звільняється викладацька посада) В. Яременко приходить на кафедру історії журналістики факультету журналістики КДУ.

Це один, так би мовити, зовнішній бік, – ота блискуча кар'єра. А був ще інший.

Роки навчання в педінституті (1956–1961) і аспірантурі (1961–1964) були визначальними в українознавчому плані. «Навчання в аспірантурі ввело не тільки в науковий світ, а й безоглядно повело до визначення громадянської позиції, до життєвого вибору. Тут вирішальний вплив мали знайомство і співпраця з Іваном Світличним, Євгеном Сверстюком, Михайлиною Коцюбинською, Юрієм Бадзьо, Валерієм Шевчуком», – наголошує О. Сліпущко [7, 8].

Іван Світличний, літературознавець, поет, перекладач – одна із найбільш знакових фігур у житті Василя Васильовича: «У «Академкнизі», що на вулиці Леніна, познайомився, на ґрунті книжкових інтересів, із Іваном Світличним. Виявилось, що одностудент» [8, 6]. «Із більшістю знаменитих сьогодні шістдесятників мене познайомив Іван. Це і Василь Симоненко, і В'ячеслав Чорновіл, і Василь Стус; в його квартирі на Уманській, 35 я слухав розмови з братами Богданом і Михайлом Горинями, з канадським комуністом Іваном Коляскою, який, закінчивши в Києві вищу партійну школу, вий-

шов з партії й видав у Канаді кілька книг про стан освіти в Україні та умови праці тут національно свідомої інтелігенції. Запам'ятав і він мене, і в 1989 р., коли я працював у Канаді, спеціально приїжджав до Едмонтона, щоб зустрітись, і в центрі всіх розмов були спогади про сім'ю Світличних та їхню не просто гостинну хату, а своєрідний «університет на дому» – напише згодом В. Яременко у статті «Мої університети національної свідомості» [8, 7].

Взагалі, знакових постатей на шляху до національного самоусвідомлення буде немало. Більшість із них вписується в те коло, яке згодом дістане назву шістдесятництва. Через багато років В. Яременко згадує: «Був у Жовтневому палаці Клуб творчої молоді із власним символом, були літературні вечори, для яких писалися сценарії, незмінним режисером, і досить талановитим, був Микола Мерзлікін, був хор Леопольда Яценка, до якого просто бігла молодь (знову ж, списків не було!), були гурти чи ватаги щедрувальників чи колядників на кожний Новий рік з самого початку шістдесятих. Я сам кілька разів брав участь у відродженні цих блискучих і непроминальних народних традицій. Ходили колядувати, щедрувати до відомих письменників, які могли правильно нас зрозуміти (Олесь Гончар, Михайло Стельмах, Павло Тичина, колядували навіть одного разу в секретаря ЦК КП(б)У з ідеології Ф. Овчаренка і ін.)» [9, 535], «Після колядування їхали зустрічати Новий рік на Філатова 10, де була майстерня Алли Горської. Співи, декламації, лотереї. Так формувалося і жило покоління шістдесятників. Воно гартувалося в гарячих дискусіях, на вечорах пам'яті В. Симоненка. Децицю я розповів у передмові до щойно виданого мною чотири томника В. Симоненка «Спадщина» [9, 536].

Ще однією знаковою постаттю був для В. Яременка (та, власне, для багатьох не лише шістдесятників, а й їх наступників) художник І. Гончар: «Іван Макарович Гончар, його робітня із численними скульптурними портретами славних мужів України, його домашній музей, рідкісні книги у його бібліотеці – це мій університет національної свідомості. Але всі ми знаємо, образно кажучи, що університету передують початкова і середня школа. Як і кожен свідомий українець, я ту школу пройшов» [8, 5]. «Перша зустріч із Іваном Макаровичем, цією для мене проречистою людиною, вразила ентузіастичною, подвижницькою, цілеспрямованою працею. Назбирані до його скарбівні речі відразу стали для мене не експонатами етнографічного музею, а швидше моїми співрозмовниками», – згадує Василь Васильович у статті «Мої університети національної свідомості», передмові до книги «Майстер, або Терни і лаври Івана Гон-

чара», виданої у 2007, уже під час роботи В. Яременка у МАУП. «Є в музичній термінології такий термін – мурмурандо, себто спів із закритими вустами <...> Пригадую, як уперше побачив справжній полковничий пернач і козацьку шаблю і колекцію козацьких люльок. То був спів мурмурандо і про люльку Тараса Бульби, яку він не захотів, ризикуючи власним життям, залишити, щоб не дісталась ворожим ляхам. Я душею відчував дзенькіт шабель – і моя рука ставала дужою, хоча в ній була тільки ручка для писання, хотілося робити щось конкретне і потрібне. Я добре пам'ятаю, як після відвідин Івана Макаровича я вдома одним духом написав передмову до творів І. П. Котляревського (1964) – першої книжки в серії «Шкільної бібліотеки». Під живим враженням я починав статтю не викладом біографії письменника і історико-літературного значення його творчості, а про те, як поляки пасами спускали шкіру з Івана Гонти, а москалі гнали в Нерчинські копальні Максима Залізняка, бо в часі це співпадало із часом народження І. П. Котляревського. Хотілося дати школярам і думаючим вчителям бодай шматочок української історії, хай і мурмурандо, але іншої, ніж нам в інституті подавали Єлизавета Юхимівна Кастеллі та Арон Ісакович Табачник. Це вже був спротив проти того, що українську історію нам викладають не українці і не з українських позицій. Так практично в мою свідомість і працю входило все те, чому віддавав своє життя Іван Макарович Гончар, до якого в 60–70 роки ХХ ст. я ходив за університетським рівнем національної свідомості, яку тодішня вища освіта намагалася витравити у студентів. І часто-густо їй це вдавалося.

Мені ж у житті щастило на зустрічі з хорошими людьми. Їм мають бути вдячні і мої внуки. Принаймні, бути вдячними я їм заповідаю» [8, 10–11].

Серед таких людей – кілька письменників старшого покоління. «Так, відомі літературознавці з'ясували, що старші письменники, «батьки», як М. Рильський, А. Малишко, О. Гончар, не належачи до шістдесятництва, палко підтримували його, та нема праць, які б відтворили роль Г. П. Кочура та Б. Антоненка-Давидовича у формуванні національної свідомості дуже багатьох шістдесятників», – вказує В. Яременко на один із недоліків сучасного висвітлення шістдесятництва. – «... Я сам познайомився із творчістю М. Хвильового ще в 60-х завдяки Борису Дмитровичу. А як ми при зустрічі з Григорієм Порфіровичем ловили кожне його слово, всотували в себе їхній досвід і мудрість! Не тільки старші письменники-однотомці впливали на молодих шістдесятників. Ніхто не досліджував, як вплинула літературна молодь на «батьків», а часом і радикально

змінювала їхній світогляд, як у випадку із Матвієм Шестопадом» [9, 536].

Спроби включити до списку шістдесятників усіх, чиє життя і творчість хронологічно пов'язані з 60-ми роками, Василь Васильович категорично спростовує: «Для мене шістдесятники – це покоління, народжене в 30-х роках ХХ ст. (1930–1939), яке заявило про себе як нова творча й ідеологічна сила в шістдесятих роках (1960–1969) і *засвідчило свою опозиційність* до усталених тоталітарною системою норм літературно-мистецького життя, *політичне і мистецьке інакодумання і спротив, чи бодай критику* панівної комуністичної ідеології і всієї радянської політичної системи», – напише він у полемічній статті «Задушене відродження і його душители: в історії і сучасності» [9, 532].

Наприкінці 60-х рр. його особистий «послужний список» включав у себе і дуже ризиковані епізоди. «Світлої пам'яті В'ячеслав Максимович Чорновіл згадував про ті часи: «Так само доредаговувалася (мною та Світличним) стаття «В шовіністичному зашморзі» (ходила по руках і під назвою «Українська освіта в шовіністичному зашморзі»), написана десь наприкінці 1964 року викладачем Київського педінституту Василем Яременком (до речі, В. Яременку вдалося уникнути серйозніших репресій, хоч він був учасником не тільки відкритих, а й нелегальних дій «шістдесятників»: наприклад, у його київській квартирі передруковувалися із мордовських рукописів матеріали справи групи львівських юристів – І. Кандиби, Л. Лук'яненка та ін.)» [7, 8–9].

Сам Василь Васильович напише про це аж у 2009 р. у статті «Задушене відродження і його душители: в історії та сучасності»: «Написав і я тоді статтю «Українська освіта в шовіністичному зашморзі» для підпільного «Українського вісника». Чорновіл розповідає, що всі роки його заслання КГБ з'ясовувало, хто автор. Давав і інші матеріали до «Українського вісника» [9, 537]. І ще: «Або де, скажімо, зазначено, що Люда Шереметьєва (пізніше дружина акад. Я. Р. Дашкевича) у моїй хаті на кухні, підклавши під друкарську машинку подушку, роздруковувала матеріали судової справи Левка Лук'яненка і І. Кандиби? Роздруковувала на цигарковому папері по 10 закладок з тим, щоб вони одночасно з'явилися в усіх обласних центрах. Після закінчення роботи – друкарську машинку утопили в Дніпрі, бо за специфікою шрифтів КГБ швидко знаходило виконавців чи машинку, на якій був надрукований той чи інший текст» [9, 539].

Згадує Василь Васильович і ще одну знакову працю: «Інтернаціоналізм чи русифікація?» якоюсь мірою була працею колектив-

ною. І Дзюбі економічну інформацію надавав В. Чорновіл, із становища в освіті дещо надавав я. Пригадую, був у мене товариш, Валерій Трикіз, ми з одного хутора. Валерій працював у Міністерстві торгівлі УРСР і відповідав за кулінарні училища. Він показав мені накази міністра про русифікацію цих училищ. Розповів Дзюбі, він попросив ці документи. Валерій виніс їх на вихідні, а в понеділок зранку вони лежали на місці» [9, 552].

Власне, і причиною того, що В. Яременко змушений був піти з педінституту став доволі ризикований вчинок: вони разом з В'ячеславом Чорноволом і Ярославом Кендзьором підписали листа про відправку молоді на цілину. Тож у ректораті йому пояснили, що оскільки на кафедрі він прийшов останнім (тобто недавно працює), то йти йому доведеться першим [12].

Крім суспільних змін, довелося йому пережити і особисті втрати. У 1963 р. помирає жорстоко побитий міліцією один із найпопулярніших українських поетів В. Симоненко, земляк і особистий друг В. Яременка. КТМ ще встигне провести вечір пам'яті Симоненка. Але невдовзі, у 1965 р., Клуб творчої молоді закриють. 1965 р. стане роком першої хвилі арештів української інтелігенції (В. Чорновіл подасть портрети тих ув'язнених у книжці «Лихо з розуму»). Арештовують братів Горинів. За відмову свідчити проти них накладають адміністративний арешт на В. Чорновола. Заарештовують І. Світличного. У цьому ж році на прем'єрі фільму «Тіні забутих предків» В. Стус, І. Дзюба і В. Чорновіл протестують проти арештів. В. Стуса виганяють з аспірантури. 1967 р. арештовують В. Чорновола, випускника факультету журналістики Київського держуніверситету, друга і кума. Ці дати – великий біль для В. Яременка, адже за кожним з цих імен – особиста дружба.

Час, коли В. Яременко приходить на факультет, був також часом і великої зовнішньополітичної напруги. У серпні 1968 р. В. Яременко відряджений у Чехословаччину, де відбувалося повстання: «Приїхали з воєнкомату десь пів на одинадцятую і сказали, що я мобілізований і є у мене півгодини на збори. Чекали вони мене внизу. То о дванадцятій ми були у Василькові, а о сьомій ранку в Кошице вже випускали газету. Мене ж перекваліфікували на воєнного журналіста, був там редактором армійської газети словацькою мовою» [5, 16].

Після повернення Василь Васильович і розпочав роботу на факультеті журналістики. Ситуація тут теж була непростою. Факультет ще не оговтався від політичних репресій 1965 р., коли було звільнено з університету і звинувачено в українському націоналізмі ко-

лишнього декана, а згодом доцента кафедри історії журналістики М. Шестопаля, звільнено деяких викладачів, які його підтримували, велику кількість студентів, і стояло навіть питання про закриття факультету [3, 128–129; 6]. Заблоковано захист кандидатської дисертації викладача М. Шудрі (майбутнього заслуженого журналіста України і Шевченківського лауреата, земляка і друга Василя Васильовича), а сам він фактично був витіснений з факультету [3, 128–129].

Уже залишивши кар'єру в університеті імені Тараса Шевченка і працюючи в МАУП, В. Яременко у 2002 р. видасть заборонену в 60-ті книжку М. Шестопаля «Євреї на Україні: Історична довідка», у передмові до якої з емоційною гіркотою пригадає ті часи: «Праця Матвія Михайловича Шестопаля, яка пропонується увазі читачів, має сумну історію, як і життя її автора. Коли в 1968 році я став працювати викладачем факультету журналістики Київського університету, Матвія Шестопаля там уже не було, його викинули з роботи, запламували ім'я різними – ізмами, залишили без шматка хліба і можливості його заробляти. Мав єдину зустріч із ним десь на початку сімдесятих років, зустріч на вулиці, біля університетської бібліотеки, під час якої інший викладач факультету журналістики В. В. Полковенко і познайомив мене...

... В 60-х роках на факультеті групою викладачів була розпалена безпрецедентна ідеологічна боротьба, оскільки факультет журналістики вважався ідеологічним і був зорієнтований на виховання «ідейно загартованих, відданих і вірних справі Леніна і Комуністичної партії ідеологічних бійців». Десятки студентів були виключені із комсомолу і з університету тільки за те, що 22 травня з'явилися в парку Шевченка. Партбюро факультету зобов'язувало нас, викладачів, роз'яснювати студентам перед 22 травня, що цей день буржуазно-націоналістична еміграція відзначає як свято, пов'язане із перенесенням праху Т. Шевченка із Московщини в рідну землю, і що ми не можемо солідаризуватися з ними. І ми роз'яснювали, а студенти йшли в парк Шевченка, щоб уже через кілька днів піти з університету. На 1968 р. уже «пішли» з університету і викладачі Шестопаля, Клишченко, добивали Романа Іванченка. Мене, як нового викладача, виховував професор Суярко: «От стоять барикади: з одного боку барикада я, а з другого – Р. Іванченко. В кого ви стрілятимете?» Кожен мусив у когось стріляти. Ядро стрільців по класовому ворогу складала секретар партбюро професор Володимир Андрійович Рубан (колишній помічник Л. М. Кагановича), Василь Єлізарович Прожогін (один із тих, хто започаткував цькування В. Сосю-

ри за вірш «Любіть Україну»), Леонід Олексійович Суярко, меткий, із бігаючими в різні боки очима, «пляшущий человек», що брак зросту компенсував підгукцями за кафедрою навшипинки, щоб здаватися вищим. Хижим поглядом постійно вишукував ідеологічну жертву і знаходив якусь садистську задоволеність, спостерігаючи за «конаючою» жертвою, байдуже, хто це – чи професор О. К. Бабишкін, чи студент першого курсу. Коли ж і Суярка врешті звільнили з університету за дезорганізуючу роботу, він опинився в Інституті народного господарства, де знову взявся «наводити ідеологічний порядок». Були й інші їхні поплічники.

Колишній випускник факультету журналістики письменник-шістдесятник Станіслав Тельнюк вивів у повісті «Грає синє море» образи єзуїтів, прототипами для яких послужили названі професори й інші викладачі факультету журналістики. І це вже само собою багато про що говорило, а прізвиська героїв повісті Рубанчик, Суяртицький мало приховували справжні прізвиська Рубана чи Суярка. Це справді були ідеологічні єзуїти, які з'їли й Матвія Шестопаля» [11].

Атмосфера, як бачимо з емоційної розлогої цитати, була вкрай напруженою. Проте, як би там не було, професійна кар'єра нового викладача тривала. У червні 1969 р. відбувся блискучий захист кандидатської дисертації. Плідно співпрацює з видавництвами. За перші три роки роботи на факультеті журналістики вийдуть у світ кілька упорядкованих ним книжок, до деяких він написав передмови. Це, зокрема, видання «П. Куліш. Поезії», «Пісня народу – його безсмертя», «О. Олесь. Твори», «Г. Сковорода. Поезії», «В. Стефанік. Катруся». Трохи згодом – семитомник творів М. Коцюбинського, упорядником і автором приміток до першого тому був В. Яременко. «Слід підкреслити, – наголошує О. Сліпущко (його студентка, аспірантка, нині – доктор філологічних наук, завкафедри історії української літератури і шевченкознавства), – що Василь Яременко створив новий і надзвичайно цінний жанр так званої «живої передмови». Його передмови містять багато фактичного матеріалу, теоретичні висновки і водночас збуджують у читача інтерес до українських класиків та їхніх творів. Ці передмови читали і читають нині всі – школярі, студенти, вчителі, викладачі, науковці, просто ті, що цікавляться національною культурою» [7, 9].

Триває співробітництво з провідними журналами, зокрема, з «Україною», де в цей час було надруковано кілька статей (про П. Куліша, І. Карпенка-Карого, П. Грабовського, Лесю Українку, В. Стефаніка, Л. Мартовича, М. Черемшину, А. Тесленка).

Та знову ж таки був й інший бік. Повертається з ув'язнення В. Чорновіл і започатковує підпільний «Український вісник», до якого нелегально готує певні матеріали і В. Яременко. А ще намагається хоч трохи підтримати друга матеріально: «Упорядковуючи черговий том десятитомника В'ячеслава Чорновола, його сестра Валентина Максимівна запитує мене: «А чого в архівах Славка так багато ваших рецензій? Відповідь: «То не мої, а Славкові. Мій тільки підпис». Коли ім'я Чорновола значилося в «чорних списках» і до літературного заробітку він доступу не мав, а мені охоче давали на видавничі рецензії (кандидат наук, доцент КДУ!) у різних видавництвах рукописи творів різних авторів, то часто-густо моя роль як рецензента зводилась до того, щоб рецензію підписати, одержати гонорар і віддати своєму кумові – В'ячеславові Чорноволу» [8, 539].

Намагався він допомогти й іншому своєму другові – В. Шевчуку, в якого був у 70-х рр. арештований брат, письменник Анатолій Шевчук. В. Шевчук наголошує: «Скажу, що в той час, коли мене було викинуто з літератури, а мої твори заказано було друкувати (70-ті роки), Василь Васильович був одним із тих нечисленних моїх приятелів, котрі мене не відцуралися, а всіляко мені сприяли і надихали мене. Згадати б один приклад: коли «Радянська школа» не захотіла мене бачити одним із авторів (разом з В. Яременком) книги «Цікаве літературознавство», Василь Васильович відмовився від співробітництва з цим видавництвом і сам» [7, 20]. В інтерв'ю журналу «Країна» В. Яременко пригадає: «Із шістдесятників я найбільше зійшовся з Валерієм Шевчуком. Його мати, що була директором 32-ї київської школи, часто організовувала вечорниці, на які запрошували письменників, зокрема Ліну Костенко. Я в цій школі читав учителям лекції, там на вечорницях і познайомився з Валерієм. Коли Шевчука не друкували – ми, товариші, підписували його новели, сценарії своїм ім'ям. Сверстюка не публікували, Чорновола – їхні статті під моїм іменем виходили у журналах. Допомігав копійку заробити» [12].

Починаючи з 1971 до 1984 щороку Василь Яременко їздив до Чехословаччини і читав два спецкурси для журналістів на філософському факультеті [5, 16]. Крім офіційного, ця робота мала й інший бік: відвідини Подебрад (де у 20-х рр. була заснована Українська Господарська Академія), зустрічі з тамтешніми українцями-шістдесятниками, так само переслідуваними місцевою службою безпеки, – С. Гостиняком, М. Мушинкою, П. Мурашком, М. Неврлим, сім'єю Геник-Березовських та ін. Багато з них сьогодні відомі українському читачеві як визначні літературознавці (М. Му-

шинка, М. Неврлий, польські шістдесятники – С. Козак, Ф. Неуважний).

«А от, коли говорити про критерії визначення учасників шістдесятництва на Словаччині, в Чехії і в Польщі, можна сміливо брати творчість Степана Гостиняка. Я з ним тісно співпрацював у 70-ті роки. З ним ми повернули в українську історію літератури закарпатського поета Василя Довговича. Я за його сприяння перевіз в Україну автографи поета, організував їх підрядковий і поетичний переклад (проф. В. П. Маслюк, Ю. Винничук) і сам же наступного року відвіз назад до Свидника. Степан Гостиняк і я ризикували однаково, але зробили велику культурну справу, хоч нашу причетність до публікації спадщини Василя Довговича у Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику із відомих причин не зазначено», – згадує В. Яременко [9, 539].

На новому факультеті найбільш близьким В. Яременко був до кількох людей. Його колишній студент, тепер заслужений журналіст України, багаторічний головний редактор газети «Голос України» С. Правденко, готуючи книжку «Вчителі-наставники журналістів у Київському університеті» (2011), згадував у статті про свого друга, викладача кафедри історії журналістики Миколу Миколайовича Бурмаку, епізод, коли біля пам'ятника Богдану Хмельницькому той наважився сказати, що колись Радянський Союз розпадеться, як, зрештою, розпалися всі імперії, а Україна стане незалежною: «Отаким він був, мій добрий, на багато років старший, приятель Микола Бурмака. Не боявся сказати студентові таке, за що викликали на ту ж Володимирську в кабінети, з вікон яких і Сибір близьким був. Бо надворі гріла скупим сонцем осінь 1971-го.

Та, здається, більш нікому зі студентів він такого не казав. А от з тими викладачами факультету, з якими найбільше товаришував, – з Романом Григоровичем Іванченком та Василем Васильовичем Яременком – певен, не раз говорив на подібні теми. Вони знали один одного давно достатньо добре, щоб довіряти. Чимось невлотним ці троє відрізнялися від інших викладачів. І, як могли, один одного підтримували.

Вони в усьому, на моє переконання, були справжніми українцями. У характерах, звичках, манерах. Тільки, на відміну від багатьох нинішніх патріотів України, не галасливі (та й де тоді було галасувати!), не суржиком чи діалектами розмовляли, а вишуканою, бездоганною українською. Одне слово, не майданні крикуни, а справжні великі трудівники на ниві української духовності, інтелектуали, які десятиліттями послідовно й непоступливо робили свою благородну справу.

Дякувати Богові, всі троє дожили до нових часів, побачили Україну незалежною. І жоден з них, як і належить справжньому трудівникові, не бив себе в груди і не перелічував, скільки праці й душі вклав у те, щоб вона, Україна, відбулася» [3, 70–71].

Початок 70-х став новим етапом політичних переслідувань. Репресивна машина на цей раз спрацювала набагато жорстокіше. У листопаді 1970 р. була вбита правозахисниця, художниця Алла Горська, одна з ключових фігур шістдесятництва, одна з організаторів Клубу творчої молоді, яка разом з В. Симоненком і Л. Танюком у 1962–1963 рр. виявила місця поховання розстріляних в НКВС у Биківні, на Лук'янівському та Васильківському цвинтарях [9, 465–466]. У 1971 р. змушений залишити роботу на факультеті викладач Р. Іванченко. А наступного, 1972 р., – і М. Бурмака. Це був рік другої, ще масштабнішої, хвилі політичних репресій щодо української інтелігенції. У 1972 р. за книжку «Україно наша радянська» усувають з посади Першого секретаря КПУ П. Шелеста. Заарештовують В. Стуса. Заарештовують інших друзів-шістдесятників, зокрема, Івана й Надію Світличних.

«У січні 1972 р. пройшли чисельні арешти шістдесятників, а 1973 р. «Комуніст України» провів ідеологічну «зачистку» розгромними статтями проти П. Ю. Шелеста за книгу «Україно наша радянська» (квітень), а в наступному номері (за травень) – проти групи шістдесятників, де майже дві сторінки «присвячено» і мені», – згадує В. Яременко [9, 558].

«Коли в 1972 р. після арештів української інтелігенції переді мною було поставлено вибір: або як безпартійному іти з ідеологічного факультету геть, або вступати в члени КППС – друзі порадили: вступати. Якось зустрівся із своїм колишнім науковим керівником професором Ю. С. Кобилецьким і розповів про ситуацію, він запитав, хто буде давати рекомендацію в партію, і, коли почув від мене про намір звернутися за рекомендацією до професора Рубана, зірвав на крик: «Я тебе поважати перестану, вітатися не буду з тобою, тільки візьмеш рекомендацію в Рубана. Мені його жінка в 1937 р. кричала: «Мы еще вашей кровью крыши красить будем». І фарбували...» Це вони змусили Ю. С. Кобилецького піти з посади декана філологічного факультету, а потім і з університету тільки за те, що він не відмовився від присвяти у вірші В. Сосюри «Любіть Україну» [11].

Леонід Бойко в документальній статті «Лицарі неабсурдних ідей і «Партачі життя» (Українське слово. – 1994. – 18 серп.) пише про доповідну записку Інституту історії АН УРСР, підготовлену відді-

лом зарубіжної історіографії (персонально Ремом Симоненком) і надіслану до ЦК КПУ 2 серпня 1972 р. Називалася вона «Про окремі двозначності й помилки у оцінках осіб, зв'язаних із злочинною діяльністю українського буржуазного націоналізму». Йшлося в ній про виданий у серії «Шкільна бібліотека» у 1971 р. томик вибраних творів О. Олеся. Р. Симоненко обурюється, що це вже третє видання творів неблагонадійного поета. Та найбільше обурює його вступна стаття доцента КДУ В. Яременка, який є також упорядником та автором коментарів. Автор доповідної обурюється, що Яременко співчуває поетові, у якого заболіло серце після звістки про смерть сина (О. Ольжича). Крім того, як зазначає Симоненко, доцент Яременко користується даними, одержаними від інших «буржуазних націоналістів-емігрантів», зокрема, Н. Королеви, Н. Ливицької, яких він називає письменницями. А ще пильний автор наголошує, що це видання «не пройшло повз увагу націоналістичної преси», наводячи інформацію з газети «Християнський голос» (1972. – Ч. 14–15).

Донощик зазначає, що «подібні моменти у виданні «Шкільної бібліотеки» неприпустимі». І робить висновок: «Наведене свідчить про факти цілковитого відходу окремих авторів від ленінського принципу партійності в науці та ідеологічній роботі, які завдають шкоди справі інтернаціонального виховання трудящих та активній наступальній боротьбі проти ворожих підступів українського буржуазного націоналізму».

Л. Бойко зауважує: «Певна річ, доцент КДУ Василь Яременко після цього доносу потрапив до «чорного списку» неблагонадійних авторів, який з ініціативи й пильного персонального контролю самого Маланчука одразу ж після його приходу у жовтні того року в ЦК був складений і негласно доведений до відома редакцій журналів, газет і видавництв «для керівництва». Протягом трьох років В. Яременко не міг надрукувати жодного рядка. Його неодноразово викликали до парткому і змушували письмово «каятись» у тому, як він посмів співчутливо писати про О. Олеся в зв'язку з загибеллю його сина – «запеклого націоналіста» Олега Ольжича. Проробки тривали й далі, але вже зі сторінок преси. Так, у статті «За конкретно-історичне відображення життя в літературі» (Комуніст України. – 1973. – № 5) директор Інституту літератури АН УРСР М. Шамота піддав гострій критиці щойно згадану передмову В. Яременка, вказуючи на те, що «стаття Яременка дає портрет поета у прикрашеному вигляді», що «годі говорити про тверезість тону (*передмови*. – Л. Б.), про звичайне почуття гідності, які бажано б виявляти в

науковій праці – та ще коли ця праця про складне і суперечливе в ідейному відношенні явище літератури». Академік звинувачує: «Володіючи таким стилем (як автор вступної статті. – Л. Б.), легко писати про те, чого не знаєш». І наголошує: «Національне чванство давно виробило цей стиль, цю просвітянську словесну в'язь». Закінчувалася стаття зловісними словами: «Пора кінчати з лібералізмом, його методологією і фразеологією» [9, 555–556; 7, 76–80].

У 1973 р. на засіданні партійного бюро факультету, де розглядалася персональна справа В. Яременка, крім усього іншого, наголошувалося, що ім'ярек «багато друкується і видається, а отже – заробітчанин, а не університетський доцент. А відтак у наступні три роки жодної публікації Василя Яременка не з'явилось» [7, 11].

Про той нелегкий час згадує і сам В. Яременко: «Не з доброго дива написав покаяльну заяву і я у вересні 1973 року (*у «Літературній Україні»*. – Л. Б.): тоді мав їхати на факультет підвищення кваліфікації в Москву, а мене не пускали, бо був підданий партійній критиці в «Комуністі України» в травні 1973 р. і не відреагував на неї, а мусив, – за згадану передмову» [9, 550]. «Тільки повернувся із ФПК у січні 1974 р., як у «Радянському літературознавстві» № 1 за 1974 нова погромна стаття С. Крижанівського проти Яременка, і знову «за ідейно-незрілу» статтю про Миколу Куліша» [9, 551].

У ті три роки вимушеної перерви у видавничих та журналістських проектах, викладацька робота, яка й до того не була простою, ще більше ускладнилася. «На всіх лекціях Василь Васильович був винахідливим і кмітливим. Як він мені розповідає, в часи його викладацької праці було дві радифікованих аудиторії. Яременко знав, якщо його пару ставлять в одну з цих аудиторій, то буде сидіти у ректора кадебіст і сам ректор та слухати його лекцію. В нього на цей випадок була написана лекція. Він казав студентам: «Я попереджаю, що сьогодні в нас дуже складний матеріал. Я попрошу якомога більше записувати, бо матеріалу мало такого десь знайдете».

Василь Васильович розповідав їм такі програмні, обов'язкові речі. Шукав форму, як подати матеріал так, щоб зрозуміли, що він має їм це розповісти. Частина сидить його слухає, інша частина сидить, записує – сам Василь Васильович таких називає «зубрячки». Та частина, що просто слухає, – це його справжня аудиторія. Саме їм він натякає, що є офіційний погляд чи оцінка якихось явищ та подій. Але після закінчення лекції вона продовжувалася вже в коридорі, для цих, зацікавлених. Підходили до нього хлопці і казали, що офіційну вони й так точку зору знають, а яка ж його особиста?

Отоді він і починав справжню «лекцію», розповідав, що його думка трошки розходиться з офіційною» [5, 18].

Про те, яким був В. В. Яременко викладачем, згадують його колишні студенти, автори книжки «Вчителі-наставники журналістів у Київському університеті». Зокрема, М. Махінчук, заслужений журналіст України (вчився наприкінці 60-х рр.) пише: «Мені теж випало бути учнем Василя Васильовича Яременка, слухати його лекції з історії журналістики, які часто завершувалися хай скупими, але маловідомими нам, студентам, сторінками давньої і сучасної української журналістики та літератури, зокрема поезії. Щоправда, те завершення відбувалося, як правило, у коридорі після лекції.

У тих розповідях вражала широчінь знань учителя. Хоча й відчувалася його певна стриманість перед ще малознайомою аудиторією. Бо тоді, в кінці 60-х років минулого століття, дуже обізнані старшокурсники подекували, що він «під ковпаком у КДБ» [3, 391].

М. Ляшенко, знаний фотохудожник і фотожурналіст, викладач факультету журналістики, відомий видавець (вчився 1969–1972) пригадував: «Доля звела мене з Василем Васильовичем 1969 року ще на першому вступному іспиті на факультет журналістики Київського держуніверситету імені Т. Г. Шевченка... Я захоплювався його енциклопедичними знаннями, тактом педагога, інтелігентністю високоосвіченої людини, яка мала суто свою думку щодо навколелітературних і не лише цих тем та дискусій. Таким він був і на лекціях та семінарських заняттях, які часто мали продовження в університетських коридорах жовтого корпусу». «Яременко має дивовижну пам'ять, яка охоплює силу-силенну всіляких цікавих історій з багатьох сфер української і світової духовності. Хто вчився на журфаці, той знає, яким потужним інтелектуалом був наступник Д. М. Прилюка – А. З. Москаленко. Так от я часто ставав свідком інтелектуальних двобоїв Василя Васильовича з Анатолієм Захаровичем, які зустрічалися у моїй фотолaboratorії за чашкою кави. Вони ніби прощупували один одного на повноту знання тієї чи іншої гуманітарної або суспільної проблеми. Один з них торкався її, інший розвивав. Потім вони мінялися ролями, але жодному з них не вдавалося загнати свого опонента в куток. Рахунок завжди був 1:1», «... упродовж багатьох років, за всіляких несприятливих суспільних обставин був і є вірним сином свого народу» [3, 393].

Стаття М. Цивірка, редактора відділу газети «Вечірній Київ», присвячена В. Яременку, має дуже промовисту назву «Чолов'яга на прізвище Дій»: «Кожного року, якщо у цей день мені випадає читати лекцію, я відкладаю її, на яку б тему вона не була, і присвячую

відведену мені годину пам'яті видатного українського письменника, громадського і культурного діяча, мислителя Пантелеймона Куліша...». Студенти факультету журналістики кінця 70-х, мабуть, пам'ятають цю «дивну» традицію професора Яременка. Дехто, можливо, пригадує й ту фізично відчутну тишу, що залягала, коли вимовлялося печально-знайоме зі шкільної лави старовинне козацьке прізвище. Ну хто не знав «зловредних» Костомарова і Куліша, «буржуазних націоналістів», гонителів Марка Вовчка, недругів Шевченка? Саме ім'я – «Пантелеймон» – здавалося якимось старим, патріархальним, наче вийнятим із поїденої шашелем скрині...

Але, але... З вуст «крамольного» викладача лилися слова: «перший український буквар», «перший український історичний роман», «перший український журнал», «перший...» – і породжена імперськими україножерами примітивна карикатура поволі танула, наші молоді душі звільнилися від фальшивого, нав'язаного ззовні стереотипу і проймалися величчю вкрай складної, неоднозначної, суперечливої постаті Пантелеймона Куліша (Вечірній Київ. – 1994. – 23 верес.).

Та ось минають ті три роки заборон. У 1976 р. викладачеві присвоюють наукове звання доцента. Знову розпочинається велика видавнича й пошуково-дослідна робота. У видавництві «Дніпро» виходить трьохтомник творів М. Коцюбинського з примітками В. Яременка, у «Науковій думці» – зібрання творів Лесі Українки в 12 томах, де «Том 10. Листи» упорядковано ним, він є і автором приміток. З цим виданням пов'язана цікава історія. В інтерв'ю Ю. Косинської і О. Крука про це якраз іде мова:

«– Кажуть, ви вдавалися до різних містифікацій...

– Траплялося (усміхається). 1971 року я був у гостях в Оксани Петрівни Косач–Шимановської, сестри Лесі Українки, яка жила у Празі. Пані Оксана подарувала мені книжку Ольги Косач «Хронологія життя і творчості Лесі Українки», видану в Нью-Йорку. І ось 1978 року я впорядковую 10-й том 12-томного видання творів Лесі Українки. У тій подарованій книзі є 94 листи Лесі Українки до Михайла Драгоманова, а послатися на те видання не можу, бо воно закордонне. Що робити? Беру в нашому архіві листи Лесі Українки, на старому папері передруковую потрібні листи з нью-йоркського видання, дошиваю їх архівними нитками до наших. І «з чистою совістю» в 10-му томі друкую листи з посиланням на наш архів» [2]. У тому ж інтерв'ю пригадує він й інший епізод: «Ще один випадок. Володимир Свідзинський — поет, знищений більшовиками. Його твори в Україні практично не збереглися. Натомість Олекса Вере-

тенченко з Харкова свого часу вивіз за кордон рукописи поета, там під кожним віршем авторський підпис. Іван Драч привіз із Варшави американське видання поета «Медобори». Але як же це дати, на що послатися? Це ж середина 1980-х... Роблю таку містифікацію. Передруковую вірші і прошу студента з Харкова: ось тобі лист до мене: «Василію Васильовичу, одна бабця принесла мені рукописи, каже, що вони належали Свідзинському. Надсилаю на ваш розсуд». Так цим листом ми «узаконили» Володимира Свідзинського в Україні. Олег Черногуз тоді був головним редактором «Радянського письменника», і там ми видали твори поета» [2].

Триває і нелегальна співпраця з самвидавом. Так, у статті «Міф про український антисемітизм» (Сільські вісті. – 2002. – 15 листопад.) В. Яременко згадує, що праця М. Шестопада «Євреї в Україні» до нього «потрапила з «Самвидаву» в жовтні 1976 р. для прочитання і побажань або збереження. Але нові арешти, переслідування інтелігенції і смерть автора спонукали мене сховати рукопис, не видаючи, що він в єдиному примірнику, і тільки через 22 роки я повернув його людям, запрошуючи представників єврейської громади до розмови. І не лише їх» [10].

Початок 80-х рр. був не менш плідним. У «Веселці» виходить «Сад пісень» Г. Сковороди зі вступною статтею В. Яременка (він є упорядником та автором приміток). Г. Сковорода – один із найбільш улюблених українських авторів Василя Васильовича. До видань творів філософа він долучався разів п'ять. У розмові з М. Козило професор наголошує: «Розуміння Сковородою щастя людського – воно дуже людяне... Ніколи людина не буде щасливою, якщо вона живе і працює, має роботу, якої вона не любить. Яка – не її. Все – це нещасна людина. ... Вибери працю до любові. Вибери друзів по душі» [5, 25].

Як дослідник давньої літератури, В. Яременко долучається до видань давньоукраїнської поезії, зокрема, книжки «Аполлонова люття. Київські поети XVII–XVIII ст.» (1982), над якою працює разом з В. Шевчуком.

Робота на факультеті журналістики закінчується двома знаковими працями: підручником «Історія української дожовтневої журналістики» та антологією «Чари кохання». «Історія української дожовтневої журналістики», написана у співавторстві з відомими ученими П. Федченком, О. Деєм, М. Нечиталюком, була видана у 1983 р. Упродовж 1984–1986 рр. у видавництві «Молодь» виходить друком трьохтомна антологія української любовної лірики «Пісні Купідона», «Чари кохання», «Оріон золотий». Яременко пише передмову

до другої книжки – «Чари кохання. Любовна лірика українських поетів ХІХ – поч. ХХ ст.» (1985).

У 1984 р. В. Яременко переходить на роботу на філологічний факультет, фактично звільняючи місце Н. М. Шудрі (дочці свого земляка і побратима), яка підготувала кандидатську дисертацію. Всі, хто був на святковому засіданні з нагоди 60-річчя кафедри, були свідками того, як схвилювано і зворушено Наталя Миколаївна згадувала цей його вчинок.

Про роботу зі студентами-журналістами професор Яременко відгукується так: «Факультет був і лишається такий складний, але цікавий. Мені було цікавіше працювати на факультеті журналістики, ніж на філології. Журналістська публіка – вона цікавіша за філологічну. Вона допитливіша. Вона володіє словом якоюсь мірою. Або хоче володіти. Вона завжди щось допитується» [5, 17].

А далі буде філологічний факультет, де Василь Васильович працює аж до 2001 р. На новому відрізкові професійного шляху буде ще багато чого: перебудова, підтримка студентської «Громади» у її вимогах відновити Києво-Могилянську академію, участь у Народному русі України і Товаристві української мови.

А ще – книжки, книжки, книжки... М. Луків, головний редактор журналу «Дніпро» (у редколегії цього часопису В. Яременко теж пропрацював понад 15 років), відомий поет, колишній його студент, у нарисі «Подвижник», написаному спеціально для книжки О. Сліпушко «Подвижник української ідеї: (життєвий шлях і наукова ідеологія Василя Яременка)», наголошує: «Вражає феноменальна працездатність Василя Яременка. Бували роки, коли за його редакцією, упорядкуванням, з ґрунтовними передмовами та науковим коментарем виходило до півтора десятка поважних за обсягом і вкрай необхідних українській культурі видань» [7, 21].

Серед величезної кількості книжок – «Повість врем'яних літ», перша в Україні спроба видати паралельно текст пам'ятки і текст перекладу. «В такий спосіб, на мою думку, належить видати усю нашу стару літературу ХІ–ХVІІІ ст., яка творилася мовами староруською, церковнослов'янською, грецькою, латинською, польською, староукраїнською книжною, народною, наближеною до народної і наближеною до російської та російською мовами. Багатомовність давнього літературного процесу диктує потребу перекласти всю стару літературу сучасною мовою і в такий спосіб повернути її сучасному читачеві, зробити доступною і зрозумілою для найширшого загалу», – писав В. Яременко в передмові [7, 26]. Необхідність таких перекладів можуть засвідчити всі, хто коли-небудь вчив чи викладав давню літературу.

Інші великі проекти В. Яременка – три перші томи «Історії української літератури» М. Грушевського, шеститомник С. Килимника «Український рік у народних звичаях...». Кілька видань витримав «Новий тлумачний словник української мови» (у співавторстві з О. Сліпушко).

Мабуть, наймасштабнішою роботою його як упорядника стала багатотомна серія хрестоматій, умовно об'єднана назвою «Слово». У 1994 р. виходить перше видання «Українського слова» – хрестоматії української літератури і літературної критики ХХ ст., здійснена разом з українськими патріотами діаспори. Цей чотиритомник витримав кілька видань. У той дуже непростий для видавництва час він був відправлений в усі бібліотеки України.

А робота над серією тривала, і згодом вибудувалася в потужну струнку систему: 1) Золоте слово : у 2 кн. : хрестоматія літератури України-Русі епохи середньовіччя ІХ–ХV століть / за ред. В. Яременка ; упоряд. В. Яременко, О. Сліпушко (К., 2002); 2) Слово многоцінне : хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина 15–16 ст.) та в епоху бароко (кінець 16–18 ст.): у 4 кн. / упоряд.: В. Шевчук, В. Яременко; кер. проекту В. Яременко (К., 2006; видання присвячене 15-й річниці незалежності України); 3) Українське слово : хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 4 кн.

Характеризуючи цю величезну роботу, В. Шевчук наголошує, що упорядник «спробував подати й синтез історії нашої літератури через багатотомну серію хрестоматій, починаючи з найдавніших часів аж до теперішнього ...» [9, 7]. Ця, ще не закінчена робота (залишилася українська література ХІХ ст.) є його «кришталевою мрією» [2].

В. Шевчук у передмові «Творець духовної ноосфери» до другої книжки вибраних праць В. Яременка наголошує: «Зараз учений працює над «Словом рідним», що збере пам'ятки ХІХ ст. З цього великого задуму (*дати синтез усієї української літератури.* – Л. Б.) вийшло десять грубих томів, а кілька впорядковується. Вже тільки ця колосальна робота виводить В. Яременка в лави видатних літературознавців, адже подібного ще не видавалося. При цьому твориться уточнена періодизація і тексти збагачено розвідками чи критичними статтями найвідоміших українських учених» [9, 7]. Автор зазначає також, що «коли говорити про одного з найвизначніших сучасних літературознавців Василя Яременка, то його головне ампула: меншою мірою науковий розшук, а більшою – повернення та видання забутих та відкинутих письменників, також організація видавничого процесу» [9, 6].

Крім цієї наймасштабнішої роботи, було безліч інших проектів. Зокрема, впродовж «1987–1989 рр. у молодіжній газеті «Молода гвардія» Василь Васильович вів рубрики «Червоний заспів» та «Згадаймо поіменно», в яких вперше з'явилися імена Василя Чумака, Василя Еллана (Блакитного), Грицька Косяченка, Дмитра Фальківського, Майка Йогансена, Якова Савченка, Спиридона Черкасенка, Павла Филиповича, Антіна Павлюка, Василя Симоненка, Миколи Хвильового, Григорія Чупринки, Володимира Гадзінського, Михайла Грушевського, Олександра Олеса та інших репресованих і заборонених радянською владою культурних діячів України», – зазначає О. Сліпущко [7, 13].

У 90-х рр. на Українському радіо В. Яременко вів авторську програму «Подвижники української ідеї»: «Українська ідея – це ідея, насамперед, національної волі, незалежної Української держави, що збирала б під державний дах усі етнічні українські землі. Врешті, це ідея української православної держави з патріаршою столицею в Києві, з якого починалася християнізація Русі-України, Північної Русі і Білорусії. Ідея волі, вибір людиною свободи ховає в себе моменти трагічні, бо максимально загострює в ній низку проблем. Щонайперше – це боротьба з самим собою (переборення страху, відмова від благ, готовність іти на страждання, себто бути готовим до ув'язнення і т. д.). Вибір людини загострює проблему віри (тільки не в релігійному сенсі), проблему визначення, що є добро і зло, правда і неправда, істина і лжа» [7, 69].

У 2001 р. В. Яременко перейшов на роботу в МАУП, де працював до 2013. Був директором Інституту культурологічних та етнополітичних досліджень, головою Федерації патріотичних видань. За час його роботи вийшло майже 100 книжок. У видавництві МАУП існували дві серії: «Бібліотека української героїки», де були видані твори Олелька Островського, романи «Чого не гоїть вогонь» Уласа Самчука, «Патріот» Миколи Лазорського. У другій серії – «Бібліотека українознавства» – видали чотиритомник Василя Симоненка, «Маніфести» і «Конституцію» Пилипа Орлика, «Київську старовину» Гліба Лазаревського, «Всеукраїнську трилогію» Ю. Липи, книжку Федора Вовка «Антропология українського народу». У цій же серії побачили світ праці Миколи Міхновського, Олени Пчілки, Миколи Костомарова, Пантелеймона Куліша, Івана Франка. Видали також «Літописне життя» Володимира Мономаха в моєму перекладі, його «Повчання дітям» і «Статут» – судєбник, який виростає із «Правди Руської» Ярослава Мудрого – характеризує В. Яременко свій тамтешній доробок [2]. Підготовле-

ні до друку збірники літературознавчих праць А. Ніковського і В. Державіна.

Важливим для Василя Васильовича проектом було видання творів В. Симоненка. Він багато писав про свого знаменитого друга і земляка, кілька разів публікував недруковані раніше твори. І ось нарешті був підготовлений чотиритомник В. Симоненка «Спадщина». «Я виконав свій громадянський обов'язок – зібрав усі твори, все, що відоме на сьогодні – друковане і ні, й видав чотири томи творів Симоненка, написав нарис про нього», – зазначає В. Яременко [12].

З лютого 2013 р. працює в університеті ім. Б. Грінченка: «А Борис Грінченко сказав: «Ми, щоб робити на світ народились». Грінченко – мій патрон і остався. Я 50 років відробив під патронатом Бориса Грінченка. Два томи уже видав (*мається на увазі повне зібрання творів, задумане в університеті.* – Л. Б.). Хочу закінчити цю справу понад усе» [5, 27].

У 2011 р. В. В. Яременко відзначив своє 80-ліття. З цієї нагоди видавництво «Аконіт», з яким довго і плідно співпрацює професор, видало двотомник його вибраних праць під назвою «...Літератури дивна течія...».

Через три роки, даючи інтерв'ю студентці-журналістці, Василь Васильович спробує підбити деякі підсумки (35 років викладацької роботи, 71 рік трудового стажу, професор, лауреат премій ім. Г. Сковороди, ім. І. Нечуя-Левицького, «Дружба», нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня, генерал-лейтенант Всеукраїнського Козацького Війська): «Комусь треба тільки прожити 71 рік, а в мене це загальний трудовий стаж. Цим я гордий. Це моє життя» [5, 27]. І розмірковує: «Кожне покоління, його треба поважати. Воно жило в своїх умовах. І тому постає питання, чи правильно я прожив? Коли можна, як кажуть, без страху смерті, собі відповісти. Чи багато ти нагрівив? Знаєте, хочу так осмислити усе. Моє покоління не має права сказати так, як Шевченко казав: «Ми чесно йшли, у нас нема зерна неправди за собою». На жаль, у мого покоління було дуже багато не тільки зерен, знаєте, а ... мабуть, і випічок, які були неправдою. І студентам були зобов'язані щось говорити, я не міг казати так, як думаю. Це вже брехня була. Це вже нечесність була. Було це, було...

Але нам треба було виживати. А коли людина виживає, а не живе, то і не буде без того, щоб робить якісь переступи. І от, знаєте, коли розумієш, що життя вже прожите, оце питання часто виникає. Чи правильно я прожив? Бо наше покоління ... ми зробили щось. Ми не ідемо з пустим возом з базару. Ми веземо щось на тому возі. Щось

передаємо, хтось щось візьме з нашого багажу. Скільки я тільки повернув із забуття, цих, розстріляних несправедливо» [5, 24].

Отже, «чи правильно я прожив? На всі, так би мовити, нюанси цього питання я відповіді ще не маю. Бо ще роблю, бо ще живу, бо ще борюсь. Ще, ще, і ще...» [5, 29].

У бібліотеці В. В. Яременка – сотні книжок, подарованих колишніми студентами, які стали відомими журналістами і письменниками. У всіх автографах – слова непроминущої вдячності до Вчителя (наприклад, двотомник «...Літератури дивна течія...», упорядники кожен том завершують вибраними автографами).

Є у тій величезній колекції і такий знаковий для нашої кафедри автограф:

«К. Шудря. Влада творчості. – К., 1976.

Вельмишановному Василю Васильовичу Яременку – Людині великої й красивої душі, вічно закоханому педагогові, першопрохідцю в літературознавстві й історії літератури, – зі щирою приязню і вдячністю за виховання почуття творчості в моєї доньки. Катерина Шудря – 7.V.1977 р.» [8, 677].

Зовсім ще юна Наталка Шудря (тепер – доктор філологічних наук, завкафедри історії журналістики Н. М. Сидоренко) була тоді студенткою-другокурсницею факультету журналістики Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Розпочалася ще одна нова університетська історія, до якої герой нашої статті був особисто причетний.

1. Білокін С. Клуб творчої молоді «Сучасник» (1960–1965) в історії України другої половини ХХ ст. / Білокін С. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Bilokin4.htm.

2. Василь Яременко: Що написано – неспростовно. Відомий літературознавець – про більшовицькі репресії в літературі, рукописи, зшиті нитками містифікацій, і свою кришталеву мрію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.umoloda.kiev.ua/number/2158/169/76893.

3. Вчителі-наставники журналістів з Київського університету / [Горлов А. Ф., Махінчук М. Г., Остапенко Н. Ф., Сорока М. М. та ін.] : довідково-літ. вид. – К., 2011.

4. Деревінський В. Праці В. Чорновола – «Правосуддя чи рецидиви терору» та «Лихо з розуму» як джерело до вивчення радянських репресій 1965–1966 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : history.ukma.kiev.ua/docs/journals/magisterium/28/derevinskiy.pdf.

5. Козило М. На віки збудований : нарис про Яременка Василя Васильовича / М. Козило. – К., 2014. – Рукопис.

6. Полковенко В. Хто жирував – хто страждав / В. Полковенко // Українська газета. – 2008. – 18–31 груд.

7. Сліпушко О. Подвижник української ідеї : життєвий шлях і наукова ідеологія професора Василя Яременка / Оксана Сліпушко. – К. : Аконт, 2001.

8. Яременко В. «...Літератури дивна течія...» : у 2 кн. – Кн. 1. (Праці 1968–2001). – К. : Аконт, 2011.

9. Яременко В. «...Літератури дивна течія...» : у 2 кн. : – Кн. 2. (Праці 2001–2010). – К. : Аконт, 2011.

10. Яременко В. Міф про український антисемітизм / Василь Яременко // Сільські вісті. – 2002. – 15 листоп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrcenter.com/Література/Василь-Яременко/21467-1/Міф-про-український-антисемітизм.

11. Яременко В. Плекаймо справжню дружбу [Електронний ресурс] / В. Яременко. – Режим доступу : exlibris.org.ua/szestopal/intro.html.

12. Яременко В. Показав годинник «Володці Сосюрі – Нестор Махно» / В. Яременко // Країна: тижневий журнал по-українськи. – 2013. – № 20 (173). – С. 50–53.